

Благуа Р.И. Организация и подготовка к проведению негласных следственных (розыскных) действий: проблемы и пути решения

Анализируются правовые основания проведения негласных следственных (розыскных) действий. Освещаются дискуссионные вопросы относительно соотношения категории «оперативно-розыскные мероприятия» и «негласные следственные (розыскные) действия», субъектов этих действий и правовой регламентации их проведения для достижения цели уголовного производства.

Ключевые слова: следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия, оперативно-розыскная деятельность, источники доказательств в уголовном производстве.

Blahuta R.I. Organization and Preparation for the Secret Investigative (Searching) Actions: Problems and Solutions

The legal grounds of the secret investigative (searching) actions are analyzed. Debatable issues concerning the correlation of the category «operational-investigation measures» and secret investigative (searching) actions, the subjects of these actions and legal regulation of their realization for achieving the purpose of criminal proceedings are explained.

Key words: investigative (searching) actions, secret investigative (searching) actions, operational-investigation activity, sources evidence in criminal proceedings.

Стаття надійшла 27 березня 2013 р.

УДК 316.4.063:343.37/92

В.М. Варцаба

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ІНШІ ФАКТОРИ
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ
ГРУП У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Розглянуто теоретико-практичні аспекти діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки країни, визначено особливості таких груп, а також теоретичні та практичні проблеми їх існування.

Ключові слова: організована злочинність, організована економічна злочинність, економічна злочинність.

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком ринкових відносин в Україні набули поширення різноманітні форми легкого незаконного збагачення. Протягом останніх років відбулось проникнення організованої злочинності у всі сфери економіки та фінансову систему країни. Для кримінальних структур цей напрямок є пріоритетним і за обсягами отриманих прибутків випереджає традиційні сфери їх діяльності, а тому може становити загрозу позитивному розвитку економіки в цілому та добробуту конкретного громадянина.

У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує правовий аналіз діяльності організованих злочинних груп в економічній сфері, визначення факторів, що зумовлюють вплив на зміцнення зв'язків таких груп, надання правильної кваліфікації їх діянь.

Саме тому необхідними є наукові дослідження щодо можливих проявів організованих злочинних груп з метою розробки практичних рекомендацій для правоохоронних органів у боротьбі з цим явищем, а також вдосконалення законодавчої бази для недопущення їх діяльності та нормального розвитку держави.

Стан дослідження. Питання діяльності організованих злочинних груп досліджували такі провідні науковці, як Ю.П. Алєнін, О.Я. Баєв, В.С. Овчинський, В.Е. Емінов, С.С. Сергєєв, В.Г. Гончаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.П. Бахін, В.Г. Куликов, А.В. Дулов, Н.І. Порубов, В.О. Коновалова, М.С. Гур'єв, Г.А. Матусовський, В.Ю. Шепітько та ін. Зокрема характеристику економічній організованій злочинності подано у працях В.В. Лунєєва, Н.П. Яблокова, О.Є. Користіна, С.С. Чернявського.

Однак, проблема діяльності організованих злочинних груп потребує подальшого дослідження у сфері економіки, оскільки питанням, які виникають у боротьбі з цим негативним явищем у різних галузях економіки, ще недостатньо приділено уваги.

Метою даної статті є визначення основних чинників діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки, встановлення особливостей таких груп, окреслення проблем, що виникають у зв'язку з їх діяльністю.

Виклад основних положень. Поняття «організована злочинність» міцно ввійшло в наукову термінологію в другій половині 80-х років минулого століття. До певного часу дана категорія розглядалась у частині організованої діяльності представників кримінального світу у звичних для них загальнокримінальних напрямках. Зараз становище змінилось, тому значна кількість таких груп реорганізували

методи своєї діяльності, зокрема переорієнтувавши об'єкт посягань на прибуткові сектори економіки.

Крім цього, з'явилися нові організовані злочинні угруповання, орієнтовані тільки на отримання незаконної матеріальної вигоди.

Виникнення організованої економічної злочинності – це якісно новий етап розвитку злочинного світу. Якщо «неорганізовані» групи та їх представники є аутсайдерами суспільства, то діяльність сучасних злочинних груп будується в основному за законами бізнесу, і тому вони виявилися складовим елементом суспільної життєдіяльності.

Боротьба з організованою злочинністю не тільки ввійшла в число найважливіших завдань правоохоронних органів, але вже давно стала однією із загальнодержавних проблем, від оптимального вирішення якої багато в чому залежить цивілізований розвиток країни. Крім того, інтеграція найбільш потужних і впливових формувань в Україні перетворює цю проблему не тільки в міждержавну, але й у міжнародну.

Так, у доповіді Генерального секретаря ООН «Вплив організованої злочинності на суспільство в цілому» на другій сесії Комісії з попередження злочинів і кримінального правосуддя Економічної і соціальної ради ООН йдеться про те, що організована злочинність передбачає такі види діяльності, як відмивання коштів, фінансові шахрайства, вона потрапляє до різноманітних прибуткових галузей і поширює свій вплив за межі національних юрисдикцій [3, с. 170].

Варто відзначити, що організована злочинність у сфері економіки характеризується певними особливостями. Зокрема, створення низки організованих груп має на меті тільки незаконне збагачення шляхом здобуття максимальної матеріальної вигоди. Організована злочинність функціонує за законами раціонального ринкового підприємництва і передбачає ретельне планування такої тривалої діяльності, поділ праці відповідно до фаху та й власне полягає у здійсненні певної підприємницької діяльності.

Тому організовану злочинність насамперед варто розглядати як особливу галузь бізнесу, специфічну сферу економічної діяльності. Такий підхід уже утвердився в офіційних визначеннях організованої злочинності.

Економіка організованої злочинності заснована на сполученні різних видів бізнесу – злочинного і легального. Організатори злочинних груп намагаються не вкладати всі кошти тільки в одному напрям-

ку, хоча тут в основному переважають виробництво, торгівля та послуги, що й дає основну масу прибутків.

Крім того, великі організовані злочинні групи звичайно поєднують два напрями економічної діяльності: нелегальне виробництво чи надання послуг, де «напрацьовуються» великі гроші, і легальне виробництво, де ці гроші «відмиваються».

Отже, економіку організованої злочинності формує:

– легальне підприємництво (малоприбуткове), основна задача якого – прикриття злочинної діяльності та «відмивання» незаконно отриманих коштів;

– нелегальне підприємництво (надприбуткове), яке, власне, і приносить основні доходи.

Експортно-імпортні операції, легальна підприємницька діяльність служать для них зручним прикриттям для вчинення масштабних махінацій з присвоєнням неконтрольованих прибутків, більша частина з яких осідає на рахунках іноземних банків, сприяє «відмиванню» незаконно здобутих капіталів [4, с. 208].

У зв'язку з цим, частково поділяємо думку деяких науковців, які почали використовувати термін «нелегальне підприємництво» замість терміна «організована економічна злочинність» (Д. Сміт, А. Коуен, Д. Албанезе) [5, с. 26].

Учасники злочинних формувань схильні до незаконної легкої наживи та незаконного збагачення, однак за своїми характеризуючими даними не схильні до насильницьких дій, на відміну від учасників загальнокримінальних угруповань.

До того ж інтелектуальний рівень таких учасників є значно вищим, що зумовлюється необхідністю розроблення складних схем незаконного збагачення в обхід законодавства чи всупереч йому.

Тому погоджуємось з думкою В.В. Лунеева, що за характером, формами та причинами злочинної діяльності організовану злочинність слід розподілити на кримінальну (або «гангстерську»), що спеціалізується на злочинах корисливо-насильницького спрямування, й «білокомірцеву», що займається вчиненням економічних злочинів. Вплив останньої з переходом до ринкових відносин особливо посилюється [6, с. 105].

Частково погоджуємось із І.І. Роговим, який злочини у сфері економіки назвав основою організованої злочинності, вважаючи при цьому, що власне організована злочинність є ширшим явищем, яке охоплює, як злочини у сфері економіки, так і нарко- та порнобізнес,

протитуцію, незаконні азартні ігри, рекет, і передбачає зрощування з професійною загальнокримінальною злочинністю [7, с. 10].

Фактор відсутності (у більшості випадків) насильницьких дій у ході діяльності організованої економічної злочинної групи для суспільства в цілому несе певну небезпеку, яка полягає в тому, що потенційним учасником такого формування може стати будь-яка корислива особа, що має намір легко збагатитись.

Так, особі, яка не є схильною до будь-якого насильства, не доводиться переборювати психологічний бар'єр, оскільки безпосередньо насильством, вимаганням, крадіжками (у побутовому розумінні) займаються тільки певні підрозділи організованої злочинної групи. Більшість зайнята забезпеченням діяльності цих підрозділів, що зовні не виглядає криміналом. Це визначається принципами побудови організованої злочинності, схожими з принципами побудови бізнесу, що дозволяє застосовувати методи ведення бізнесу в кримінальній діяльності.

Такий фактор ускладнює протидію організованим економічним злочинним групам, оскільки зовнішня поведінка та соціальне становище організаторів та інших їх учасників на перший погляд нічим не відрізняється від оточуючих громадян, підприємців, представників органів влади та державного управління, які чесно отримують заробітки.

Нині організована злочинність змінила своє обличчя, її представники все менше належать до маргінальних груп. Щодо організованої злочинності в економічній сфері, то маргінальність її учасників взагалі не відмічається.

Так, за матеріалами працівників УДСБЕЗ УМВС в Івано-Франківській області 01.02.2012 р. порушено кримінальну справу № 323149 за ознаками складів злочинів, передбачених ст.ст. 191 ч. 5, 28 ч. 3, 366 ч. 2 КК України відносно організованої злочинної групи в складі директора одного із Івано-Франківських відділень банку Д., яка створила та очолила стійку організовану злочинну групу, до складу якої увійшли засновник та директор приватного підприємства міста Т., бухгалтер цього підприємства Г., а також до привласнення коштів був залучений син Д., які шляхом оформлення кредитних договорів на громадян, без їх відома, привласнили кошти банківської установи та фізичних осіб на суму понад 1,5 млн. грн. [11].

Варто відмітити, що незаконно збагачуючись ненасильницьким способом, учасники таких формувань часто навіть не усвідомлюють,

що вони є учасниками організованої злочинної групи. Це й стосується організаторів цих угруповань.

Крім цього важливою проблемою є те, що в суспільстві нині досить поширений правовий нігілізм, не стійкими є морально-духовні засади, криміналізованими є значні верстви населення. На даний час ставлення громадян до незаконної економічної діяльності не є настільки негативним у порівнянні з загальнокримінальною діяльністю, а це, своєю чергою, стосується і організованих злочинних груп.

Також слід відмітити, що на даний час склалась ситуація, за якою у тіншовій економіці задіяна велика кількість громадян. Це деформує їхню свідомість, привчає їх ігнорувати встановлені державою правила поведінки при веденні бізнесу. Тіньова економіка призводить до появи у людей психології, основним чинником якої є несприйняття особою того факту, що нею вчиняються злочини чи правопорушення.

Особливістю організованої економічної злочинності є те, що в ролі її організаторів дуже часто виступають посадові особи органів державної влади та управління, у тому числі керівники. Протягом останнього часу, організована економічна злочинність та корупція тісно перетинаються та є взаємопов'язаними.

Крім цього, з метою досягнення якомога безперешкодного отримання коштів та збагачення, представники ряду організованих економічних злочинних груп пов'язують свою діяльність з політичною. Угрупування, що відчують державну підтримку, одержують більші прибутки у відносно правомірний спосіб, а решта змушені більш відкрито порушувати законодавство.

Слід зазначити, що особливістю організованих економічних злочинних груп є латентність їх діяльності на відміну від загальнокримінальних злочинних груп, а корупційні зв'язки незаконних формувань ще більше підсилюють їх латентність.

Крім цього, сучасна організована економічна злочинність, проникаючи у всі сфери суспільного життя та органи державної влади і управління, здійснює значний супротив органам, що ведуть із нею боротьбу, а також швидко адаптується до нових методів роботи правоохоронних органів, у тому числі залучають до співпраці фахівців правоохоронної сфери.

Також має місце і приплив професійних кадрів з досвідом роботи у сфері оперативно-розшукової та слідчої роботи, що визначило перехід на якісно вищий щабель розвитку.

Це настільки могутнє соціально-економічне, транснаціональне та певною мірою політичне явище, яке має глибоко законспірований і прихований від соціального контролю характер зі спеціальними ефективними засобами протидії йому, що вимагає у боротьбі з ним застосовувати найрізноманітніші методи і засоби, включаючи весь комплекс розвідувальних заходів та впливів, заснованих на інформаційних технологіях.

Активне проникнення економічної організованої злочинності в легальні соціальні структури суспільства створює зовнішню репутабельність і публічність діяльності, які створюються злочинцями для протидії соціального контролю (у тому числі з боку правоохоронних органів). Тому, величезного значення набувають інформаційно-аналітична та моніторингова складові розвідки, за допомогою яких накопичуються та аналізуються різнобічні розрізнені дані про злочинну діяльність, обсяг якої повинен мати певну критичну межу для отримання адекватних розвідувальних висновків.

Основними схемами незаконного збагачення в Україні є прямий або опосередкований перерозподіл державних коштів, засобів та майна, що відбувається:

– законним шляхом (участь в обслуговуванні державних цільових програм, приватизація державних та комунальних підприємств, одержання субсидій та дотацій);

– незаконним способом, що полягає у виведенні з обігу коштів або прямого розкрадання матеріальних засобів і фінансових ресурсів (нецільове використання та розкрадання коштів бюджетів усіх рівнів, завищення цін на товари і послуги, що надаються державним установам та бюджетним організаціям, приховування частини сировини, штучне заниження балансової вартості об'єктів, що приватизуються, безпідставне відшкодування ПДВ та ін.)

Отже, діяльність організованих злочинних груп у сферах економіки гальмує стабільний розвиток держави в цілому та окремих сферах зокрема. Тому протидія їх діяльності є пріоритетним напрямком як для законодавця, в частині створення умов, за яких угруповання будуть вигіснені з суспільства, так і для правоохоронних органів, на які покладено обов'язок виявлення, документування та притягнення до кримінальної відповідальності учасників груп.

Причиною низької ефективності протидії організованій злочинності є відсутність системної та скоординованої роботи щодо ліквідації економічного підґрунтя.

Тому, насамперед, держава повинна постійно проводити необхідну роз'яснювальну роботу серед населення, у тому числі шляхом розповсюдження соціальної реклами, з метою вироблення в свідомості кожного громадянина негативного ставлення до організованої економічної злочинності та залучення всіх громадян до протидії злочинним угрупованням. Оскільки психологічне ставлення населення до хабарництва та корупції, розкрадання бюджетних коштів, незаконного відшкодування ПДВ, а також здійснення діяльності в тіньовій економіці не є настільки негативним, як до насильницької злочинності, через це, учасники таких незаконних угруповань часто у своїй свідомості не вважають себе злочинцями.

Наступним кроком є необхідність створення належної законодавчої бази, яка б унеможливила діяльність організованих злочинних груп у сферах економіки. На даний час законодавцем передбачено достатню кількість складів злочинів та сувору відповідальність за їх вчинення.

Водночас з приводу умов існування бізнесу в цілому, то на сьогоднішній день законодавцем не створено умов, за яких економіка вийшла б з «тіні», а протидія такій злочинності була б максимально ефективною.

Крім цього, постійні обмеження повноважень правоохоронних органів, у зв'язку із рухом країни до все більшої демократизації та розширення прав людини, стали причиною того, що діяльність оперативних підрозділів втратила наступальний характер.

Висновок. Зважаючи на вищенаведене, пропонуємо законодавчо переглянути низку нормативних документів, у тому числі щодо надання інформації правоохоронним органам та проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, оскільки організована економічна злочинність, на відміну від загальнокримінальної, є латентною.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

3. Яблоков Н.П. Некоторые криминалистические проблемы борьбы с организованной преступностью в сфере экономики / Н.П. Яблоков // Изучение организованной преступности: российско-американский диалог. – М., 1997. – С. 168–174.

4. Основы борьбы с организованной преступностью: монография / под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова – М.: ИНФА, 1996. – 400 с.

5. Шостко О.Ю. Протидія організованої злочинності в європейських країнах: монографія / О.Ю. Шостко. – Х., 2009. – 400 с.

6. Лунеев В.В. Организованная преступность в России: осознание, истоки, тенденции / В.В. Лунеев // Государство и право. – 1996. – № 4. – С. 96–109.

7. Рогов И.И. Экономика и преступность / И.И. Рогов. – Алма-Ата: Казахстан, 1991.

8. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань: науково-практичний посібник / за ред. Я.Ю. Кондратьєва, С.Д. Максименка, Б.В. Романюка. – К.: НАВС, 2002. – 436 с.

9. Користін О.Є. Організована економічна злочинність в Україні: сучасний стан і стратегія протидії / О.Є. Користін, С.С. Чернявський // Юридичний часопис. НАВС. – 2011. – № 1(1).

10. Ущাপовський В. Тіньова економіка як інфраструктура організованої злочинності: сутність, тенденції розвитку, кримінально-правові проблеми / В. Ущাপовський // Право України. – 2000. – № 2. – С. 62.

11. Кримінальна справа № 323149 від 01.02.2012 за ст.ст. 191 ч. 5, 28 ч. 3, 366 ч. 2 КК України // Архів Івано-Франківського обласного суду, 2012.

Варцаба В.М. Социально-экономические и другие факторы деятельности организованных преступных групп в сфере экономики: проблемы теории и практики

Рассмотрены теоретико-практические аспекты деятельности организованных преступных групп в сфере экономики страны, определены особенности таких групп, а также теоретические и практические проблемы их существования.

Ключевые слова: *организованная преступность, организованная экономическая преступность, экономическая преступность.*

Vartsaba V.M. Socio-economic and other factors of organized criminal groups in the sphere of economics: problems of the theory and practice

The article deals with the theoretical and practical aspects of organized criminal groups in all spheres of the economy. The features of such groups and theoretical and practical problems of their existence are defined.

Key words: *organized crime, organized economic crime, economic crime.*

Стаття надійшла 25 лютого 2013 р.